

Срђан Милошевић*

РЕХАБИЛИТАЦИЈА КНЕЗА ПАВЛА КАРАЂОРЂЕВИЋА У КОНТЕКСТУ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА**

(прилог анализи судске пракси рехабилитација личности проглашених за злочинце после Другог светског рата)

Сажетак

Рад се бави питањем рехабилитације кнеза Павла Карађорђевића у контексту међународних правних начела и докумената насталих у току и после Другог светског рата чији је непосредни циљ био да инкриминишу злочине почињене од сила Осовине и њихових сарадника. У раду је истакнуто да је у исказима цитираним у Решењу о рехабилитацији кнеза Павла, као и у судском извођењу доказа неадекватно оцењена улога кнеза Павла у догађајима који се тичу приступа Југославије Тројном пакту, као и да је на неадекватан начин третирано то питање са становишта међународног права. Кључне речи: Кнез Павле, рехабилитација, Тројни пакт, међународно право

* Институт за новију историју Србије, Београд.

** Рад је настао у оквиру пројекта Традиција и трансформација – Историјско наслеђе и колективни идентитет у Србији у 20. веку, бр. 47019, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Увод

Кнез Павле Карађорђевић рехабилитован је *Решењем о рехабилитацији* које је 28. новембра 2011. године донео Виши суд у Београду (у даљем тексту *Решење*).¹ На тај начин поништена је *Одлука о утврђивању злочина окупатора и њихових помагача* ф бр. 3572² (у даљем тексту *Одлука*), којом је кнез Павле проглашен за злочинца од стране Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача (у даљем тексту ДК). У овом раду биће предочена нека питања произашла из сучељавања *Одлуке* из 1945. и *Решења* из 2011, а која се тичу послератног међународног кривичног права и његове рецепције у Југославији.

Јасно је да је у ова два документа (у *Одлуци* из 1945. и у *Решењу* из 2011.) реч о две сасвим супротне интерпретације историјских догађаја од пре нешто више од седам деценија, као и о битно другачијем квалификовању одређеног историјског деловања, које има и своју правну димензију. У *Одлуци* ДК од 17. 9. 1945. године, којом је кнез Павле проглашен за злочинца наведено је да је кнез Павле, поред осталих дела која су му стављена на терет, одговоран и за дела “издаја народа” и “припрема агресивног рата.” У изводу из *Одлуке* из 1945. године, један део образложења терети кнеза Павла да својом политиком

“напушта дотадање савезе и наслон на демократске земље, а тајно укључује Југославију привредно и политички у потпуну зависност од сила осовине. 1941. г. закључује Тројни пакт, пошто је претходно систематски спроводио саботажу наоружања и припремао земљу за капитулацију. *Одвајањем од демократских земаља потписивањем Тројног пакта, Павле је допринео агресивном рату сила осовине.*” (Подв. аутор)³

1 Решење о рехабилитацији Павла Карађорђевића (Рех бр. 226/10) може се у интегралном облику наћи на веб адреси: [http://www.bg.vi.sud.rs/images/resenje8\(1\).pdf](http://www.bg.vi.sud.rs/images/resenje8(1).pdf) Посл. приступ 2. 4. 2012.

2 *Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača* F BROJ 3572 (као у оригиналу), Архив Југославије (АЈ) - Фонд Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача (110) - фасцикла (111) - лист бр. (313). Документ нема изворну пагинацију. У даљем тексту документ ће бити цитиран као *Одлука* уз невођење странице према архивској пагинацији. Такође, треба напоменути да документ није сачуван у целини односно да су сачуване само прве странице документа и фасцикла са генералијама.

3 *Одлука*, 313.

Решење о рехабилитацији у потпуности одбацује овакву интерпретацију, указујући на наводне историјске неистине присутне у *Одлуци* и на правне последице проистекле из тих, како се у *Решењу* наводи – неистинитих тврдњи. Наиме, чињеница је да је Југославија до 1941. године дошла у привредну, а у многоне и политичку зависност од сила Осовине, будући да се, примера ради, приликом избора министра у влади водило рачуна о томе ко ће бити по вољи немачке дипломатије, односно да се не доводе људи према којима би немачка дипломатија била неповерљива.⁴ Југославија се истакла и у подршци Франковој Шпанији, а фашизација земље, нарочито у време владе Милана Стојадиновића била је евидентна. Кнез Павле, који јесте био прозападно оријентисан, све ове појаве је ипак толерисао. Са друге стране, није тачна оцена да је кнез систематски спроводио саботажу наоружања, будући да је данас познато да је улагао напоре, премда закаснеле, да се земља наоружа.⁵ Ипак, смене у војном врху, мобилизације и демобилизације, промене ратног распореда, темељне измене војних планова и уопште хаотична ситуација свакако нису представљали фактор стабилизације војног чиниоца. Укратко, историјски контекст је донекле комплекснији него што то приказује цитирани део из *Одлуке* из 1945. године, али остављајући по страни ширу историјску проблематику, држећи се само оних историјских чињеница неопходних за разумевање проблема о којем је реч, потребно је размотрити питање правног статуса одлуке о приступању Југославије Тројном пакту и последица које су из те одлуке проистекле за њене доносиоце. Управо са тим у вези је и последња тачка из *Одлуке* из 1945. године - “припрема агресивног рата”. Да ли је та тачка у случају кнеза Павла оправдана? То је централно питање од којег у највећој мери зависи правна квалификација деловања Павла Карађорђевића и његових сарадника, и то првенствено са становишта међународног права и његове рецепције у послератној Југославији.

4 Вид: М. Konstantinović, *Politika sporazuma. Dnevničke beleške 1939–1941. Londonske beleške 1944–1945*, Београд 1998, стр. 269 и даље.

5 Вид: Бјелајац, Миле, *Дипломатија и војска*, Београд 2010. (Посебно види поглавље „Последица војног слабљења и слома Француске“, стр. 163–180); Др Давид Албала: *специјални делегат при Југословенском краљевском посланству у Вашингтону 1939–1941*, прир. Ђ. Лопичић, Београд 2010.

Ако су квалификација “издајник народа” или “разбијање јединства народа Југославије”, које се такође налазе у *Одлуци* из 1945. године у многоме оптерећене политичким садржајем, у случају дела “припрема агресивног рата” ствар стоји посве другачије. То питање је важно управо из разлога што превазилази оквир југословенског послератног законодавства и тиче се међународних норми, а не искључиве воље комунистичког режима.

*Улога кнеза Павла у приступању Југославије
Тројном пакту, правни статус тог чина и
правне последице за актере*

Очигледно је да се две тачке са почетка *Одлуке* из 1945. које се наводе међу делима која се стављају на терет кнезу Павлу, наиме “издаја народа” и “припрема агресивног рата”, односе на приступ Југославије Тројном пакту. То се види на основу цитираног кратког уводног дела *Одлуке*.⁶ Оправданост расправљања овог питања у контексту рехабилитације кнеза Павла јасно је видљива када се има у виду улога кнеза Павла у политичком животу Југославије као и питање правног статуса приступа Југославије Тројном пакту. Оба ова питања само су веома површно дотакнута у *Решењу*, а имају кључни значај за рехабилитацију. Правни тим за рехабилитацију је ушао у некомпетентну расправу о иманентно историографским питањима, а суд је ту суштински некомпетентну историјско-правну аргументацију прихватио. Да би се, дакле, објаснило одакле је проистекао правни проблем потребно је најпре указати на историјски контекст.

*Улога кнеза Павла у приступању Југославије
Тројном пакту*

Прво и основно је да се укаже на ноторну чињеницу да је у активностима које су довеле до приступања Југославије Тројном пакту једну од кључних улога играо кнез Павле,⁷

6 Вид. извод из *Одлуке*, нап. 4.

7 *Решење* настоји да ту улогу кнеза Павла замагли односно да занемари њен стварни значај, што је супротно историографским знањима о периоду владавине Намесништва 1934–1941. Наиме, научна историографија, без обзира на интерпретацију тог чина, не негира кључну улогу кнеза Павла у

што је чињеница неоспорена у досадашњој научној историографији. Међутим, тенденција тима за рехабилитацију је, на трагу неких ревизионистичких интерпретација,⁸ да кнеза Павла, најпре широким али пристрасним оцртавањем историјског контекста, позивањем на његов негативан став према Хитлеру, Мусолинију и наци-фашизму, односно позивањем на његове несумњиво искрене симпатије према западним са-

одлучивању о томе да ли ће до приступања пакту доћи или не. Због тога овај рад полази од става, до сада неоспореног у научној историографији, да је кнез Павле, заједно са сарадницима, један од кључних актера у приступању Југославије Тројном пакту. Не постоји ниједан савремени извор који би негирао такву улогу кнеза Павла у одлучивању о томе да ли ће Југославија приступити Тројном пакту или не, док са друге стране постоје бројни извори који такву улогу доказују. Кнез Павле је врло брзо стао на становиште о неопходности да Југославија приступи Тројном пакту и веома “конструктивно” је учествовао у доношењу такве одлуке. Сам кнез Павле није никада себе изузимао из одлуке о приступању Југославије Тројном пакту. О улози кнеза Павла у одлучивању у вези са приступом Југославије Тројном пакту написана је до сада једна мања библиотека радова. Разуме се, реч је често о ширим прегледима историје међуратне Југославије, а далеко мање је писано о овој специфичној теми. Приступање Тројном пакту није била искључиво одлука кнеза Павла, али је он имао највећи ауторитет у земљи. Детаљније о околностима у вези са потписивањем пакта види: Ferdo Čulinović, *Slom stare Jugoslavije*, Zagreb 1958; Isti, *Dvadeset sedmi mart*, Zagreb 1965; Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije*, Beograd, 1984, 370–436; Branko Petranović, Nikola Žutić, *27. mart 1941. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1990, 99–136; B. Krizman, “Prisstup Jugoslavije Trojnom paktu u proljeće 1941”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 3-4/1970, 377–404; J. Хоптнер, *Југославија у кризи*, Лондон, Њујорк 1962, 282–338; Ante Smith Pavelić, *Jugoslavija i Trojni pakt*, Buenos Aires 1956. Интересантно је навести и неколико сведочанстава кнежевих непосредних сарадника: Михаило Константиновић је после рушења Стојадиновића писао да се спољна политика није променила: “Њу је, уосталом, и раније водио Кнез, па је и сад води у истом правцу”. М. Konstantinović, *Politika sporazuma. Dnevničke beleške 1939–1941. Londonske beleške 1944–1945*, Beograd 1998, 159. На састанку у Берхтесгадену 14. 2. 1941. Цветковић и Цинцар Марковић, донекле затечени предлогом да Југославија приступи Пакту, одговорили су да “немају од Кнеза (подв. С. М.) инструкције у том смислу”, на шта је Хитлер рекао да би онда састанак са кнезом Павлом разјаснио позиције, што се касније и догодило. Vladislav Stakić, *Moji razgovori sa Musolinijem: osovinske sile i Jugoslavija*, Minhen 1967, 107; Драгиша Цветковић је у једном разговору рекао да му је кнез “с болом у души наложио (подв. С. М.)” да потпише пакт. Д. Цветковић према: Драгиша Цветковић њим самим, прир. Видосав Петровић, Ниш 2006, 450; Милан Антић такође каже да је “Кнез одлучио (подв. С. М.) да прихватимо немачки ‘ултиматум’“. АСАНУ – Збирка Милана Антића (14387) – док. бр. 8460.

- 8 Те интерпретације углавном су литерарне и налазимо их нпр. у драми Слободана Селенића, *Кнез Павле. Комад с тезом*, Београд 1991. или у роману Верослава Ранчића, *Коначна истина - Олга и Павле Карађорђевић*, Београд 2011.

везницима, пре свега према Великој Британији, на неки начин одвоји од одлуке о приступању Југославије Тројном пакту, што је у највећој могућој мери неисторично. У *Решењу* се потом цитирају искази подносиоца захтева који потпуно занемарују стварни историјски контекст и све што је претходило одлуци (вишемесечна дипломатска активност кнеза и сарадника, лични тајни сусрети кнеза Павла и Хитлера, састанци Крунског савета којима је кнез председавао и на којима је одлука о приступању пакту заправо и донета). Тако се у једном искази цитираном у *Решењу* тврди следеће: “Оно што му се (кнезу Павлу - прим. С. М.) ставља под тачком 4 на терет, а то је да је закључио Тројни пакт је нетачно, јер он ни по Уставу ни по Закону није имао овлашћење да закључи Тројни пакт нити га је фактички закључио и потписао, већ је то учинила Влада преко Цветковића и Мачека (sic!), с тим да је одлука донесена једногласно.” Поред тога се каже да на седници Владе на којој се о пакту одлучивало кнез Павле “није гласао, јер није члан владе” (односно “није гласао, јер по Уставу и Закону као намесник то није ни могао”)¹⁰ па се на крају закључује следеће: “Наводи да је потписивање Пакта допринео о агресивном рату сила осовине, је нетачан и нелогичан како са историјског тако и са правног аспекта.”¹¹ Суд је све ово уважаио па је закључио: “Наведеном одлуком кнезу Павлу Карађорђевићу се између осталог ставља на терет и припрема и потпис Тројног пакта којим је 25. марта 1941. године у Бечу Југославију предао на милост и немилост фашистичкој Немачкој. Из изведених доказа, као и неспорних историјских чињеница произилази да је наведена тврдња произвољна и неистинита. Наиме, Протокол о приступању краљевине Југославије Тројном пакту у Бечу 25. марта 1941. године потписала је Влада краљевине Југославије преко својих представника министара Драгише Цветковића и Цинцар-Марковића. Овлашћење за потписивање Тројног пакта као и доношење Одлуке кнез Павле Карађорђевић није имао ни по тада важећем Уставу ни по закону”.¹² Другим речима, суд је овде арбитражирао у једној историографској ствари и извео

9 *Решење*, стр. 4.

10 *Ibid.*, стр. 5.

11 *Ibid.*

12 *Ibid.*, стр. 15.

доказ да кнез Павле није лично потписао Протокол о приступању Тројном пакту, иако нико никада није ни тврдио супротно. Са друге стране, иако се кнезу на терет ставља дело “припрема и потпис пакта”, потпуно је изостао доказ да кнез Павле није учествовао у *припреми* тог чина, што би, наравно, било немогуће доказати. Дакле, све и да је тачно (а није) да је у *Одлуци* из 1945. тврђено да је кнез Павле лично потписао пакт, и да је, примера ради, тек пред Вишим судом доказано да није било тако, остало би и даље неоспорено да је он у том чину учествовао *припремајући* ту одлуку заједно са својим сарадницима, што је такође довољно за евентуално постављање питања политичке, али и кривичне одговорности, о чему ће убрзо бити речи.

Ове тврдње из *Решења* у највећој могућој мери неодговорне су према историјским, материјалним чињеницама и то у више аспеката, а нарочито због инсистирања на томе да, будући да кнез Павле није имао формална овлашћења за одлучивање о приступу Југославије Тројном пакту, самим тим нема ни никакве одговорности за тај чин. Ово је до апсурда доведен, готово софистички формализам који пркоси свим сазнањима о околностима приступа Југославије Тројном пакту, о стварној улози кнеза Павла Карађорђевића, али и самом праву. Наиме, аргумент који је употребљен подразумева да се појединац који се својевремено налазио на најодговорнијој државној функцији ослобађа одговорности за једну од најсудбоноснијих одлука пред којом се међуратна Југославија нашла искључиво на темељу формалних аргумената који се тичу његових уставних и законских надлежности и уз потпуно игнорисање његове стварне, фактичке улоге, која је подразумевала не само активно учешће у одлукама него и непосредно и лично одлучивање о кључним државним питањима. У том контексту, само успут треба напоменути да у прилог томе колика је важност придавана утврђивању одговорности у вези са сарадњом са фашистичким државама сведочи и чињеница да је у послератном међународном праву, управо како би се избегло да се формалним разлозима ослободе одговорности правно неодговорни појединци – монарси, установљено да у домену утврђивања одговорности за сарадњу са силама Осовине не важи начело “*princeps legibus solutus*”. У *Решењу* о рехабилитацији кнеза Павла се,

међутим, за политичког човека који је на најнепосреднији начин одговоран за приступање Југославије Тројном пакту (преговори са Хитлером, активно учешће у одлучивању на седницама Крунског савета) лаконски, без једног јединог релевантног аргумента и управо уз игнорисање свих релевантних извора који сведоче супротно, тврди нешто што је у супротности са материјелном истином тј. да његове одговорности заправо нема. Да апсурд буде већи, најпре се погрешно интерпретира тврдња из *Одлуке* из 1945, а потом се оповргава та неисправно схваћена тврдња. Осим тога, на исти начин би се могао одговорности ослободити и рехабилитовати сваки појединац осуђен у прошлости, будући да се као критеријум узима једино да ли је дотични појединац имао право да делује на одређени начин или не, а не да ли је стварно поступао на тај начин. Ово из темеља руши принцип кажњивости неког дела, будући да се као довољан доказ фактичког непостојања дела прихвата аргумент да за његово извршење постоји нека формална правна препрека (кнез Павле није имао законско право да одлучује, ergo – није ни одлучивао).

Одбацујући, дакле, ову тврдњу из *Решења* као потпуно неосновану и апсурдну и констатујући још једном кључну улогу коју је кнез Павле имао у доношењу одлуке о приступању Југославије Тројном пакту, што је, поновимо, неоспорено у научној историографији, погледајмо какав је правни статус те одлуке у светлу међународног права.

Правни статус приступања Тројном пакту

Одговоре на питање о правном статусу приступа Југославије Тројном пакту, о условима под којима се то приступање догодило, као и о последицама за актере могуће је пронаћи у југословенској рецепцији међународног права са једне, и одређене правне филозофије са друге стране, односно у принципима који су формулисани и, такође, планетарно прихватањени током и после Другог светског рата и који су се тicali правне квалификације разних облика сарадње са силама Осовине у оквиру Тројног пакта. Добро је познато да су током и по завршетку Другог светског рата, од Московске декларације 1943. године до Лондонске декларације августа 1945. године уобличени принципи међународног права који су предвиђали врло широко постављене критеријуме за

утврђивање одговорности за било који облик сарадње и солидарисања са силама Осовине у оквиру Тројног пакта или у квислиншким формацијама.¹³ Лондонска декларација, коју су потписали представници СССР, САД, Велике Британије и Француске, 8. августа 1945. године и Статут међународног војног трибунала као анекс те декларације представљају темеље процеса изградње послератног међународног кривичног права. У члану ба Статута прописано је да се као најтежи облик кршења међународног права сматра злочин против мира који укључује “планирање, припремање, започињање или вођење агресорског рата, или рата којим се крше међународни уговори, споразуми или гарантује, или учествовање у неком заједничком плану или завери за извршење ма ког од горе наведених дела (подв. С. М.)”.¹⁴ Посебно треба нагласити да је, како се види из формулације овог члана Статута, инкриминисано и *планирање*, чак и онда када се дело не изврши – “недовршено кривично дело”,¹⁵ као и да је начело забране ретроактивности било у домену суђења за злочин против мира напуштено, што је од посебне важности, будући да је једино тако било могуће адекватно осудити починиоце широког спектра злочина током Другог светског рата.

13 Разуме се, статус велике силе обезбедио је СССР-у да Пакт о ненападању са Немачком, упркос екстензивним привредним аранжманима две земље, који су несумњиво допринели немачком јачању ратних потенцијала, остане изван видокруга. Међутим, реч је о веома компликованом питању дипломатске, правне и политичке природе, тако да се оно овде не може разматрати, будући да се тиче бројних питања која сежу дубоко у тридесете, па чак и двадесете године 20. века, а тичу се односа великих сила, посртања међународног кривичног права, унутрашњих прилика у појединим земљама итд. О томе види: Francine Hirsch, “The Soviets at Nuremberg: International Law, Propaganda, and the Making of the Postwar Order,” *The American Historical Review*, Vol. 113, No. 3 (June 2008), pp. 718–722.

14 Наведено према: Antonio Kaseze, *Међународно кривично право*, Београд 2005, 127.

15 Ibid., стр. 25, 221–225. Овде треба напоменути да би, према данашњим критеријумима, било веома интересантно видети судску расправу о случају који би био идентичан случају о којем се овде расправља. Недовршени злочин је, према савременим критеријумима међународног права, кажњив само у случају *завере* ради извршења геноцида. Суд у Нирнбергу, чија је делатност хронолошки блиска делатности ДК, стао је на становиште да је недовршени злочин, у случају да се ради о злочину против мира, такође кажњив, а “припрема агресивног рата” представља један од аспеката злочина против мира. А. Kaseze, 224. Не треба сумњати у то да су послератне комунистичке власти биле склоне да са још мање финеса примењују ова начела.

За тему овог рада од посебне важности је то што је Југославија одмах по њеном усвајању прихватила, августа 1945. године Лондонску декларацију и Статут Међународног војног трибунала¹⁶ (МВТ) који је дефинисао кривично дело “злочин против мира”. Југославија је и иначе у току али и после рата била међу првим земљама које су прихватале међународна акта која су прописивала кажњавање ратних злочина и узимала учешће у разним међународним телима која су се тицала проблематике ратних злочина. То је било могуће, између осталог, и захваљујући континуитету који је на међународном плану обезбедио споразум Тито-Шубашић и прелазна влада. Разуме се, сва међународна акта која су се тицала ратних злочина постајала су део националних правних система држава које су та акта прихватиле. Отуда се у *Одлуци* о проглашњеу кнеза Павла за ратног злочинца наводи као једно од дела које му се ставља на терет “припрема агресивног рата”, што је формулација непосредно преузета из Статута МВТ и што би на евентуалном суђењу представљало најрелевантнију оптужбу. Дакле, из наведеног је недвосмислено јасно да је постављање питања одговорности за чин приступања Тројном пакту као савезу који је водио агресивни рат *начелно* било правно утемељено: приступ пакту који води агресивни рат отвара питање карактера ангажованости новопридошле чланице те алијансе. Потребно је, међутим, утврдити садржај југословенског аранжмана са Осовином, како би се оценило да ли је та начелна правна утемељеност релевантна у конкретном случају.

Наиме, имајући у виду третман сарадње са Осовином у међународном праву, као и кључну улогу коју је у приступању пакту имао кнез Павле, лако је закључити да је комунистичким властима несумњиво била довољна и сама чињеница да је Југославија под вођством кнеза Павла приступила Тројном пакту како би овога прогласиле за издајника и злочинца. У послератним политичким околностима, критеријуми за утврђивање онога што је представљало сарадњу са фашистичким силама нигде, па ни у Југославији, нису били сувише високи, тј. и најмања повезаност са фашистичким си-

16 *The Character and Judgment of the Nürnberg Tribunal. History and Analysis*, United Nations - General Assembly, International Law Commission, New York 1949, 3.

лама, пре или током рата и окупације, сматрана је неретко (мада не увек и доследно) делом које је подразумевало оштру казну, нарочито ако се радило о личностима високо рангираним у политици, војсци или привреди. Чак и без обавеза војне природе (од којих је Југославија била, као што је добро познато, тајним нотама ослобођена),¹⁷ због других видова сарадње са силама Осовине која је подразумевана одредбама Тројног пакта, југословенски државници који су увели земљу у Тројни пакт били су под ударом послератних прописа. Та пракса била је заснована на широко схваћеном појму *саучесништва* у фашистичким злочинима, карактеристичном за послератну правну праксу у многим земљама, и то не само оним под совјетским утицајем, па и за само међународно право и, коначно, суд у Нирнбергу.¹⁸

Међутим, оно што је представљало највећи проблем за југословенске политичаре који су увели земљу у Тројни пакт јесте чињеница је да је Југославија приступом пакту повредила неке своје међународне уговоре, пре свега уговор са Грчком. Иако уговор са Грчком није имао карактер савеза, он је свакако подразумевао међусобно поштовање суверености и територијалног интегритета. Са тим у вези, на проблематичније од свега је то што су југословенски државници правили територијалне калкулације у вези са Солуном и што су од Немачке тражене (или барем нису одбијене) гаранци-

17 О овоме је доста писано у домаћој историографији. Историографија је углавном писала о четири ноте од којих су две биле тајне и нису се могле објавити. То истичу сви аутори од Ферда Чулиновића до Бранка Петрановића. (Поменимо само књиге F. Čulinović, *Dvadeset sedmi mart*, Zagreb 1965. и В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 1, Beograd 1989.) Међутим, у последње време, у ревизионистичким круговима говори се (и чак инсистира на томе) да су постојале само три ноте, за шта је лако доказати да представља неистиниту тврдњу. Примера ради, у књизи Миодраг Јанковић, Вељко Лазих, *Кнез Павле. Истина о 27. марту*, Београд 2007. двојица аутора истичу да су постојале само три ноте, нетачно наводећи да су оне објављене у Политици 26. марта 1941. (Тада су у Политици објављене само 2 ноте, за које је било договорено са представницима Осовине да буду објављене.) Тврдња о три ноте потиче, вероватно, од Драгише Цветковића: “Ми остајемо при нашим ранијим изјавама: постојале су три клаузуле које смо примили”. (Д. Цветковић - кнезу Павлу, 21. фебруара 1956. године, Архив Југославије – Збирка кнеза Павла – ролна 1 – снимак 242. (Објављено у: М. Јанковић, В. Лалић, *Кнез Павле. Истина о 27. марту*, Београд 2007, 100.)

18 О томе види: Francine Hirsch, “The Soviets at Nuremberg: International Law, Propaganda, and the Making of the Postwar Order”, *The American Historical Review*, Vol. 113, No. 3 (June 2008), p. 707 - 708.

је да ће, у случају победе Осовине у рату, *Солун припасти Југославији*. О околностима под којима је до тих гаранција дошло овде не можемо детаљније расправљати. Епилог осетљивих преговора била је следећа гаранција Осовине учињена на захтев са југословенске стране: „Приликом новог утврђивања граница на Балкану узет ће се у обзир интереси Југославије за територијалном везом са Егејским морем проширењем њезиног суверенитета на град и луку Солун.“¹⁹ Тај аранжман је у светлу члана 6а Статута МВТ спадао под дело “злочин против мира”, будући да је подразумевао кршење дотадашњих уговора са Грчком, тада још увек независном државом и субјектом међународног права, односно будући да је представљао планирани добитак у корист Југославије који би био непосредна последица агресије сила Осовине на Грчку. (Овде још једном треба подсетити да је инкриминисана и припрема и планирање агресивног рата). Другим речима, Југославија је требало да се, у случају победе Осовине, појави као уживалац резултата агресивног рата, што је било унапред договорено – планирано и припремљено.

У овом сведеном приказу показано је, дакле, да одлука да се постави питање одговорности југословенских државника који су донели одлуку да земља приступи Тројном пакту није била израз волунтаризма комунистичког вођства, већ да је за то постојао основ у међународном праву, које је послератна Југославија брзо усвајала.

19 F. Čulinović, 27. mart, Zagreb 1965, стр. 210. према *Documents on German Foreign Politics*. From the Archives of the German Foreign Ministry. Series D (1937-1945). Volume XII, The War Years, February 1 – June 22, 1941, United States Government Printing Office, 1962, док. бр. 205, 207. У вези са овом нотом постоје различите контроверзе, о чему овде неће бити детаљније расправљано, али научна историографија до данас није одбацила ни њену аутентичност ни њену веродостојност. Осим тога, постоје различита сведочанства о томе како се да кнез Павле није желео да се добију овакве гаранције у вези са Солуном. Ипак, он те гаранције није отклонио, нота са таквим садржајем је уручена Југославији, тако да је то за историографију свакако контроверзно питање, али за суд већих контроверзи нема: уколико је гаранција добијања Солуна у супротности са међународним правом (што се аутору овог рада чини неоспорним), онда је и правна одговорност кнеза Павла, фактичког “старатеља” Југославије и креатора спољне и унутрашње политике земље, за то такође неоспорна, будући да је он својим ауторитетом такву гаранцију могао да отклони, што он није учинио.

Закључак

Један од већих пропуста овог *Решења* о рехабилитацији кнеза Павла Карађорђевића представља потпуно занемаривање међународног права и пропуштање да се увиди јасна веза између улоге кнеза Павла у приступању Југославије Тројном пакту и послератног међународног кривичног права. За југословенске политичаре који су земљу увели у Тројни пакт тај чин је био посебно неугодан, будући да је реч о савезу држава које су водиле агресивни рат и будући да је југословенски аранжман са Осовином садржао и гаранције да ће Југославија после рата добити територијално проширење на рачун Грчке. У међународном праву, које је установило злочин против мира као најтежи облик кршења међународног права и које је послератна Југославија прихватала у складу са динамиком доношења међународних правних докумената, постојао је чврст основ да се после завршетка рата постави питање кривичне одговорности свих појединаца одговорних за одлуку да Југославија приступи Тројном пакту. Са тим у вези, не само да је са историјског становишта произвољна, већ је са правног становишта неприхватљива тврдња изнета у једном исказу цитираном у образложењу *Решења* о рехабилитацији да је приступање Тројном пакту било “једино рационално” решење. Није претерано рећи чак ни да је таква оцена у супротности са међународним правом, јер у основи значи да је једино рационално било сарађивати у криминалном делу злочин против мира.

Разуме се, сасвим друго питање је оцена судских поступака и права оптужених на евентуалном суђењу после Другог светског рата. Због често драконских казни, као и због изразито лошег третмана и оптужених и осуђених, релевантни међународни кругови очито нису сматрали за оправдано да се актери југословенске политике која је довела до потписивања Тројног пакта предају југословенским властима. Код савезника од којих је тражено изручење кнеза Павла (и Драгише Цветковића) преовладало је, према свему судећи, становиште (које није било посве неоправдано) да би његова екстрадиција била веће огрешење о правду него његово некажњавање, тим пре што је од 1941. до 1946. кнез Павле и био

у некој врсти интернације.²⁰ Искуство са непосредним сарадницима кнеза Павла, намесницима Станковићем и Перовићем, који су осуђени на 12 и 11 година, министром спољних послова Александром Цинцар-Марковићем (који је после две године истражног притвора умро) или са министром двора Миланом Антићем (који је у истражном притвору провео више од три године, после чега је осуђен на 15 година робије) могло их је додатно уверити у острашћеност комунистичких судова. Дакле, у осветничком карактеру послератних судских процеса политичким противницима у Југославији (који нису били само политички противници комуниста, већ су се могли довести у везу са сарадњом са силама Осовине или ратним злочинима), пре него у неоснованости самих оптужби против њих, треба тражити разлоге због којих нису уследила изручења многих појединаца које су послератне власти потраживале од Савезника, при чему, дакако, не треба искључити ни идеолошки отклон који су Савезници имали према новим југословенским властима, као што не треба занемарити идеолошке мотиве који се огледају у драконским казнама па и сасвим противправним активностима послератних југословенских власти. У сваком случају, за појединце који су се нашли у емиграцији, једини вид моралне казне, коју су они према становишту послератних власти заслуживали, било је управо проглашење злочинцима од стране ДК, што је требало да има моралну тежину какву само покретање судског поступка код надлежног суда не би могло да постигне.²¹ Наиме, одлуке ДК нису имале ни карактер ни снагу пресуде, тако да је реч о превасходно моралној осуди, која је језиком права и руководећи се правним принципима, али без већег правног дејства, квалификовала одређено деловање и

20 У једном периоду било је речи о томе да ће кнез Павле бити изведен пред суд у Нирнбергу.

21 Одлуке ДК доношене су највероватније због тога што се знало да ће бити немогуће све злочинце извести пред лице правде. Са друге стране, суђења у одсуству нису била прихватљива као широко распрострањена пракса. Она су била могућа непосредно после рата, нарочито појединцима за које се веровало да неће ни бити изручени Југославији, али касније не. За кнеза Павла је постојало уверење да ће бити изручен Југославији, па због тога њему није суђено у одсуству 1945. или 1946. Касније, када је постало јасно да изручење неће уследити, судски процес у одсуству, очигледно, није се чинио као прихватљив властима.

имала сасвим ограничен правни значај (својеврсно пријава да постоји основана сумња да је лице починилац злочина).²²

Имајући све наведено у виду потпуно је неприхватљив начин на који је суд у *Решењу* о рехабилитацији кнеза Павла третирао питање његове одговорности у вези са квалификацијом “припрема агресивног рата”. Послератна Југославија се у унутрашњем праву руководила принципима и међународним документима који су инкриминисали сваки облик сарадње са Осовином, тим пре што је то, несумњиво, било и моћно оружје у обрачуну са политичким противницима. Међутим, потпуно је погрешно да се евидентни пропусти проистекли из послератне острашћености или пак бројне злоупотребе настале као последица обрачуна са политичким противницима послератних комунистичких власти употребе за потпуну дискредитацију сваког аспекта њихове делатности. Нарочито је неприхватљиво да се евентуалне неправде “исправљају” на начин који се супротставља и историјским чињеницама и праву.

Литература

АСАНУ – Збирка Милана Антића (14387)

Драгиша Цветковић њим самим, прир. Видосав Петровић, Ниш 2006.

Documents on German Foreign Policy, 1918-1945. From the Archives of the German Foreign Ministry. Series D (1937-1945). Volume XII, The War Years, February 1 –

22 О природи одлука које је ДК доносила најречитије сведочи део завршног извештаја њеног председника Душана Недељковића: „О правној природи одлуке као акта који редовна правосудна пракса није познавала, треба казати да она има само декларативан карактер... Јасно је да овакав акт није могао имати карактер оптужнице, а још мање карактер кондемпнаторне пресуде.“ „Izveštaj koji je podneo predsednik Komisije Prof dr Dušan Nedeljković o radu Državne komisije za period od 1943–1948“, *Dokumenti istorije Jugoslavije*, прир. Momčilo Zečević, Jovan Popović, Beograd 1996, str. 43.

- June 22, 1941, United States Government Printing Office, 1962.
- M. Konstantinović, *Politika sporazuma. Dnevničke beleške 1939–1941. Londonske beleške 1944–1945*, Beograd 1998.
- Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača* F BROJ 3572, Архив Југославије (АЈ) - Фонд Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача (110) - фасцикла (111) - лист бр. 312–314.
- Решење о рехабилитацији Павла Карађорђевића* (Рех бр. 226/10), [http://www.bg.vi.sud.rs/images/resenje8\(1\).pdf](http://www.bg.vi.sud.rs/images/resenje8(1).pdf) Посл. приступ 2. 4. 2012.
- Vladislav Stakić, *Moji razgovori sa Musolinijem: osovinske sile i Jugoslavija*, Minhen 1967.
- Миодраг Јанковић, Вељко Лазић, *Кнез Павле. Истина о 27. марту*, Београд, 2007.
- Antonio Kaseze, *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, 2005.
- B. Krizman, “Pristup Jugoslavije Trojnom paktu u proljeće 1941”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 1970, 3-4, стр. 377–404.
- Ferdo Čulinović, *Slom stare Jugoslavije*, Zagreb, 1958.
- Isti, *Dvadeset sedmi mart*, Zagreb, 1965.
- Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije*, 1, Beograd, 1984.
- Branko Petranović, Nikola Žutić, *27. mart 1941. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1990.
- Ante Smith Pavelić, *Jugoslavija i Trojni pakt*, Buenos Aires, 1956.
- Francine Hirsch, “The Soviets at Nuremberg: International Law, Propaganda, and the Making of the Postwar Order,” *The American Historical Review*, Vol. 113, No. 3 (June 2008), pp. 718-722.
- J. Хоптнер, *Југославија у кризи*, Лондон, Њујорк, 1962.
- The Character and Judgment of the Nürnberg Tribunal. History and Analysis*, Unated Naciones - General Assembly, International Law Comission, New York, 1949.

Srdjan Milosevic

REHABILITATION OF PRINCE PAUL KARADORĐEVIĆ IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LAW

Resume

The High Court in Belgrade has rehabilitated Prince Paul Karadjordjevic in November 2011. This act reversed the decision by which State commission for war crimes declared Prince Paul a traitor and criminal in September 1945. In the Act on rehabilitation the court discussed the historical issues, but in inappropriate way, wrongly articulating the basic problems. The Court adopted, for instance, the irrelevant arguments presented by the rehabilitation team, that Prince Paul has not personally signed the Tripartite Pact, even though no one has ever claimed that it was the prince himself who did it. On the other hand, the court gave no relevance to the claim that Prince Paul participated in the preparation of this act, as he was also charged with, and that was also relevant from the standpoint of international law. Namely, the Statute of the International Military Tribunal, adopted in August 1945, prescribed the rules by which the wide range of the agreements and actions with the Axes powers were bound to the legal prosecution. This was used by the communist authorities to begin the procedures against those statesmen who were responsible for Yugoslav accession to the Pact, thus against Prince Paul among them. The decision from 1945 which declared Prince Paul war criminal was not, however, judgment nor the decision had even merely the power of judgment. However, the decision that declares Prince Paul war criminal was considered by the contemporary court only as a political and ideological verdict, even though it was based, inter alia, on international law, which Yugoslavia adopted, and even though it was in accordance with the general

provisions of the Statute of the International Military Tribunal. Namely, particularly compromising circumstance for Yugoslav statesmen of that period was the arrangement whereby the Axis guaranteed Yugoslavia the territorial expansion at the expense of Greece (Salonika) in the event of victory in the war. This arrangement was undoubtedly the act of collaboration in the aggressive war waged by the Axes. Despite this fact, despite the fact that Prince Paul was one of the figures most responsible for the Yugoslav accession to the Tripartite Pact, Prince Paul, however, was rehabilitated, which required distortion of historical facts.

Key words: Prince Paul Karađorđević, rehabilitation, Tripartite pact, international law

Овај рад је примљен 7. фебруара 2013. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 2. септембра 2013. године.